

ÇEK YAPISALCISI JAN MUKAROVSKİ'NİN STANDART DİL İLE ŞİİRSEL DİL AYRIMI ÜZERİNDE BAZI DİKKATLER

Mustafa ÖZSARI*

Özet

Jan Mukarovski (d.11 Kasım 1891- öl.8 Şubat 1975) 1926'da kurulan Prag Yapısalcı ekolünün en verimli üyelerinden birisidir. Mukarovski Türk bilim çevrelerinde pek tanınmaz. Fakat o, özellikle edebiyat teorileri sahasındaki araştırmalarıyla etkili bir isimdir. Mukarovski standart dil ile şiirsel dil arasındaki ayrımı keşfeden, Hegelci öncüllerden hareketle tarihsel bilinç kavrayışı (historical perspective) ile yapı (structure), işlev (function), norm, değer (value) ve yorumun sonsuzluğu kavramlarını sistematik bir şekilde açıklayan bir edebiyat teorisyenidir. Başta yapı kavramı olmak üzere, Mukarovski'nin sınırlarını çizdiği ve ilk defa tanımladığı bu kavramlar Batı dünyasında çağdaş metin analiz yöntemlerinde üzerinde en çok durulan kavramlardır. Hatta 20. Yüzyılın en etkili metin analiz yöntemlerinden yapısalılık terimini (structuralism) ilk kullananlardan birinin Mukarovski olduğu ifade edilmektedir. Mukarovski'nin sınırlarını çizdiği yukarıdaki kavramlar, sadece Çek yapısalcılığı için değil; aynı zamanda 20. Yüzyıl edebiyat teorileri için de önemli kavramlardır. Bu makalede önce Çek yapısalcılığının tarihsel ve sosyal bağlamı ele alınmış, ardından Mukarovski'nin geliştirdiği önemli kavramlardan standart dil-şiirsel dil ayrımı Türk edebiyatından örneklerle kısaca açıklanmıştır.

Anahtar kelimeler: Mukarovski, Çek yapısalcılığı, standart dil, edebî dil, ön plana çıkarma, arka plana alma.

Some Attentions About Czech Structuralist Jan Mukarovsky and his distinction between standart language and poetic language

Abstract

Jan Mukarovsky (11 November 1891-8 February 1975) is one of the most productive members of the Prague Structuralist School which was founded in 1926. Mukarovsky is not widely-known in Turkish intellectual world. But he is influential researcher in the field of literary theory. Mukarovsky has explored the distinction between the standard language and poetic language. By adopting the concept of Hegelian historical consciousness to literary studies, Mukarovsky has defined such concepts as the structure, function, norm and value in literary works. These concepts defined by Mukarovsky are important in contemporary text analysis methods. Indeed, it has been argued that the term of structuralism was used for the first time by

* Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mustafaozsari@hotmail.com

Mukarovsky. In the first place, this paper discusses the historical and social context of Czech structuralism. The distinction between Standard language and poetic language developed by Mukarovsky are briefly described with examples from Turkish Literature

Key words: Mukarovsky, Czech Structuralism, standard language, poetic language, foregrounding, backgrounding.

Çek semiyotikçisi ve estetikçisi olan Jan Mukarovski (d.11 Kasım 1891- öl.8 Şubat 1975.) 1926'da kurulan Prag Yapısalcı grubunun üyelerinden birisidir (Çakırel 2011:7-8; Mehmet Rıfat 2008:61-62). O, başta edebiyat incelemeleri olmak üzere, her türlü metin analizlerinde belirgin bir metodoloji ortaya koyan Çek Yapısalcı Ekolünün önemli araştırmacılarından. Mukarovski, standart dil ile şiirsel dil arasındaki ayrımı ilk keşfeden isimdir. Bunun yanı sıra Çek edebiyat teorisyeni, Hegelci öncüllerden hareketle tarihsel bilinç kavrayışı (historical perspective), yapı (structure), işlev (function), norm, değer (value) ve yorumun sonsuzluğu kavramlarını sistematik bir şekilde açıklamıştır. Başta yapı kavramı olmak üzere, onun sınırlarını çizdiği ve ilk defa tanımladığı bu kavramlar Batı dünyasında çağdaş metin analiz yöntemlerinde üzerinde en çok durulan kavramlardır. Hatta Prag Dilbilim Çevresinden yakın arkadaşı olan René Wellek, yıllar sonra Mukarovski'nin yazıları İngilizce'ye ilk çevrilmeye başladığında, yazmış olduğu bir takdim yazısında, yapısalcılık (structuralism) terimini ilk kullananlardan birinin Mukarovski olduğunu ifade etmiştir (Wellek 1977:VII). Bütün bunlar Jan Mukarovski'nin yirminci yüzyıldaki modern edebiyat teorilerinin gelişim ve oluşum sürecinde adından sıklıkla söz edilen bir kişi olduğunu göstermektedir. Bu bakımdan Mukarovski'nin teorik yaklaşımları, sadece Prag Dilbilim Çevresi için değil; aynı zamanda 20. Yüzyıl edebiyat teorileri için de epeyce önemlidir.

Araştırmamızın asıl konusu Mukarovski'nin standart dil-şiirsel dil ayrımının açıklanmasıdır. Fakat yukarıda belirtildiği gibi gerek Prag Dilbilim Çevresi, gerekse Mukarovski'nin görüşleri Türkiye'de pek bilinmemektedir. Bu bakımdan asıl konumuz olan standart dil-şiir dili ayrımına geçmeden, Prag Dilbilim Çevresinin tarihsel ve sosyal bağlamı ile Mukarovski'nin ortaya koyduğu yukarıda zikredilen temel kavramlara kısaca değinmekte yarar vardır.

1.Çek Yapısalcılığının Tarihsel ve Sosyal Bağlamı

Çek yapısalcılığının resmi başlangıcı Prag Dilbilim Çevresinin (ing. Prague Linguistic Circle, fr. Circle Linguistique de Prague) kurulmasına dayanır. Prag Ekolü veya Prag Okulu olarak da bilinen bu topluluk dilbilime yeni yaklaşımlar getirme arzusuyla 1926'da bugünkü Çek Cumhuriyetinin başkenti Prag'da kurulmuştur. Prag Dilbilim Çevresi, en etkili çalışmalarını kuruluş yılı olan 1926 ile II. Dünya Savaşı'nın başlangıç yılları arasında gerçekleştirmiştir ([http://www.newworldencyclopedia.org/entry/](http://www.newworldencyclopedia.org/entry/.). 11.01.2013).

Prag Dilbilim Çevresinin ilk başkanı Çek edebiyat teorisyeni Vilém Mathesius'tur (1882-1945). Rene Wellek (1903-1995) ile Jan Mukarovski grubun diğer Çek üyeleridir. Roman Jakobson (1896-1982) ve Nikolai Trubetskoy (1890-1938) gibi Rus dilbilimcileri, 1924'ten sonra Çek Cumhuriyetine gelmiş ve yukarıda sözü edilen Çek edebiyat araştırmacılarıyla birleşerek Prag Dilbilim Çevresi olarak bilinen topluluğu oluşturmuşlardır. Prag Dilbilim Çevresi üyeleri, 1928-1939 yılları arasında etkisi günümüzde de devam eden yapısalcı bir edebî analiz yöntemi geliştirmişlerdir.

Prag Dilbilim Çevresi, II. Dünya Savaşından sonra, bir araya toplanıp müşterek çalışma anlamında belirgin bir faaliyette bulunmamıştır. Fakat Prag Ekolü, 1940'lı yıllardan günümüze

kadar dilbilimi ve edebiyat bilimi araştırmalarında önemli bir güç olmayı sürdürmüştür (<http://www.newworldencyclopedia.org/>. 11.01.2013). Hatta Roman Jakobson'un ve diğer Rus dilbilimcilerin Prag'a gelip Prag Dilbilim Çevresine katılmasıyla birlikte, Prag yapısalcılığı Rus biçimciliğinin yeni bir bağlamda devamıymış gibi algılanmıştır. Fakat edebiyat teorilerinin felsefi ve estetik kaynakları üzerinde çalışmalarıyla tanınan Avusturyalı karşılaştırmalı edebiyat araştırmacısı Peter V. Zima Rus Biçimciliği ile Prag Dilbilim Çevresi arasında keskin bir ayırmadan söz eder. Zima'nın belirttiğine göre, *Rus biçimciliği dilbilimsel ve semiyotik bir teoriyken, çek yapısalcılığı estetik boyutu öne çıkan bir teorik yaklaşımdır* (Zima 1999: 36). Bu nitelik Prag Dilbilim Çevresinin teorik görüşlerini diğer yaklaşımlardan, özellikle de Rus Biçimciliği ve semiyotikten ayıran en önemli özelliklerden birisidir.

Mukarovski'nin de içinde yer aldığı Prag Dilbilim Çevresi araştırmacıları, geliştirdikleri eleştiri anlayışındaki estetik boyutu Alman ve Çek felsefe geleneğine borçludurlar. Onların geliştirdikleri yapısalcı görüş ve yeni terminoloji iki açıdan önemlidir.

- i. Prag Dilbilimi Çevresinin ortaya attığı terminoloji ve kavramlar yapısalcılığın (structuralim) tarihi gelişiminin aydınlığa kavuşması açısından önemlidir. Hatta bazı araştırmacılar, dilbilimdeki yapısalcılığın temelini Prag Dilbilim Çevresinin çalışmalarıyla atıldığı görüşünü ileri sürmüşlerdir (Mehmet Rıfat 1982: 137-139).
- ii. Mukarovski'nin ortaya attığı yorumun sonsuzluğu düşüncesi, daha sonraki dönemlerde ortaya çıkan Okur Tepkisi eleştirisinin bazı görüşleri ile benzerlik göstermektedir. Hatta Okur Tepkisi eleştirisinin bazı görüşlerini Mukarovski'nin önceden tahmin ettiğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla, özellikle II. Dünya Savaşından sonraki dönemde ortaya çıkan Okur Tepkisi Eleştirisi (Reader-Response Criticism) ve Alımlama Estetiğinin (Reception Aesthetics) gelişiminde Mukarovski'nin, dolayısıyla Prag Dilbilim Çevresinin yaklaşımlarının ayrı bir yeri vardır.

Bu bakımdan Prag Dilbilim Çevresinin geliştirmiş olduğu kavramları anlamadan gerek yapısal semiyotiği gerekse okur merkezli eleştirileri tam anlamıyla çözümlenemeyen değildir (Moran 1991: 2009-245). Buna bağlı olarak, Prag Dilbilim Çevresinin terminolojileri aynı zamanda yapısalcı yöntemlerle gerçekleştirilen metin analizlerinin de anahtar kavramlarını oluşturmaktadır. Bu sebeple yapısalcı metin analizleri yapılırken, Çek Yapısalcılarının ve özellikle de Mukarovski'nin geliştirdiği temel kavramların genel çerçevesiyle bilinmesinde yarar vardır.

2. Mukarovski'nin Dünyada Tanınması ve Geliştirdiği Temel Kavramları

Mukarovski Çek Yapısalcılığının en velut üyelerinden birisidir (Wellek 1977, VII). Bu cümle Prag Dilbilim Çevresinde Mukarovski'nin yakın çalışma arkadaşlarından birisi olan ve 1939'da Hitler'in Çek Cumhuriyetini işgalinden sonra Prag'da duramayarak Amerika Birleřik Devletlerine göç etmek zorunda kalan René Wellek'e aittir. Burada Wellek'in özellikle *Literary Theories* adlı kitabının Türkçe'ye birkaç defa tercüme edildiğini ve bazı üniversitelerin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümlerinde ders kitabı olarak okutulduğunu belirtmek gerekir (Wellek 1993). Wellek'e göre Mukarovski, sadece bireysel şiir metinleri üzerinde şeffaf araştırmalar ortaya koymakla kalmamış; aynı zamanda sosyal ve edebî evrim teorileri arasındaki ilişkiyi felsefi kaynaklarıyla birlikte ortaya koymuş bir edebiyat teorisyenidir (Wellek 1977:VII). Wellek'in bu hükmü aynı zamanda Mukarovski'nin en orijinal tarafını oluşturmaktadır.

Mukarovski, 1950'li yıllardan itibaren, arkadaşı Wellek'in çabalarıyla İngilizce konuşan dünyada tanınmaya başlamıştır. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'de dilbilim ve

edebiyat incelemeleri sahasında çalışan araştırmacılar arasında Mukarovski'den sıklıkla söz edilmektedir. 1970'li yıllardan itibaren ise Mukarovski'nin hemen bütün eserleri önce İngilizce'ye, ardından Almanca, Fransızca ve İtalyanca'ya tercüme edilmiştir. Böylece Mukarovski'nin eserleri Batı dünyasında bilhassa edebî metin analizleriyle ilgilenen araştırmacılar arasında önemli başvuru kaynakları arasında yer almıştır.

Mukarovski, edebî ve estetik kaynaklar bakımından heterojen bir anlayışa sahiptir. Onun geliştirdiği kavramların geri planında Alman ve Çek felsefesi, Saussurecü yapısal dilbilim, George Wilhelm Hegel'in özne-nesne ayniyetine dayanan bütünlük kategorisi, Immanuel Kant'ın estetik bilgi kavramsal bilgi ayırımına dayalı dualist bilgi teorisi ve Avrupa avangart anlayışının keşifsel uygulamaları yer almaktadır. Onun ortaya attığı standart dil-şiiir dili ayırımı ile yapı, fonksiyon, işlev, norm, değer, tarihsel bilinç, semantik jest ve hakimiyet kavramlarının orijinalitesi büyük ölçüde, araştırmacının farklı estetik, edebî ve felsefî anlayışları benimsemesinden ileri gelir. Her biri ayrı bir makale konusu olabilecek nitelikte geniş olan bu kavramlar, esasında Mukarovski'nin ne ölçüde başarılı bir edebiyat teorisyeni olduğunu da açığa çıkarmaktadır. Edebiyat incelemelerinde etkin birisi olmasına rağmen, Mukarovski ve onun keşfettiği terminoloji Türkiye'de metin analizleriyle uğraşan camia tarafından pek bilinmemektedir. Aşağıda Mukarovski'nin ortaya attığı çok sayıda teorik yaklaşımdan sadece birisi olan şiiir dili ile standart dil arasındaki ayırım ele alınmıştır:

3. Standart Dil-Şiiir Dili Ayırımı

Jan Mukarovski'nin teorik çalışmalarının önemli ayağını standart dil ile şiiir dili arasındaki ayırım oluşturur. Bu ayırımın ilk izlerini 1929'da Prag'ta düzenlenen *Birinci Uluslararası Slavistik Kongresine* kadar indirgeyebiliriz. Prag Dilbilim Dairesi üyeleri söz konusu kongreden önce *Theses* başlıklı müşterek bir eser yayımladılar ve *Theses'i* kongrenin katılımcılarına takdim ettiler. *Theses'in* üçüncü bölümü günlük iletişim dilini şiiir dilinden ayırmaya yönelik bir girişimdi (Zima 1999: 38). Bu girişimin geri planında Ferdinand de Saussure'ün *Genel Dil Bilim Dersleri* adlı eserinde ortaya attığı görüşler yer almaktadır. Saussure kaynaklı Yapısalcı anlayışa göre, günlük dildeki her bir kelime aynı zamanda bir iletişim aracıdır. Buna karşılık şiiirsel dildeki kelime ise kendi içinde sonlanan bir işarettir ve bu işaretle kelimenin günlük dildeki karşılığından özerk olan yeni bir değer elde edilir (Zima 1999:38). Söz konusu değer hem kelimenin günlük kullanımdaki anlamıyla ilişkilidir hem de günlük kullanımdan ayrı yeni bir anlama dönüşmüştür. Bu açıdan bakıldığında biz, dikkatimizi edebî eserde işaretlenen (signified) değil, bizzat işaretin kendisine (signifier) yönlendirmiş oluruz. Buna karşılık bilim dilinde ise işaretin kendisinden ziyade, işaretin anlattığı şey önemlidir (Özşarı 2006: 165-173). Burada dildeki işaretlerin iki türlü kullanımından söz edilmektedir. Bunlardan birincisi dilbilimsel işaretin bilimsel kullanımı, diğeri edebî kullanımıdır. İşte Mukarovski'nin standart dil ile şiiir dili arasında söz konusu ettiği ayırım esasında dilin bu iki kullanımı arasındaki ayırımı dayanmaktadır.

Mukarovski'nin şiiir dilini standart dilden ayırmaya yönelik görüşlerini içeren iki ayrı makalesi vardır. Bunlardan birincisi *On Poetic Language* (Mukarovski 1977:1-64) diğeri ise *Standard Language and Poetic Language* (Mukarovski 1970: 41-45) başlıklıdır. Mukarovski, *Standard Language and Poetic Language* (Mukarovski 1970: 41-45) başlıklı meşhur yazısında standart dil ile şiiirsel dil arasındaki ayırım problemini iki açıdan ele almıştır. Mukarovski'ye göre, şiiirsel dil veya edebî dil üzerinde düşünen teorisyen şu soruyu sorabilir: Şair, dilin standart normlarıyla sınırlanabilir mi? Ya da dilin standart normunun sınırları şiiirde nasıl belirlenecek? Mukarovski'ye göre, edebî/şiiirsel dilin teorisi standart ve şiiirsel dil arasındaki farklılıklarla ilgilenirken, standart dil teorisi ise, ilgisini genel olarak iki dil arasındaki benzerliklere yöneltir.

Bu iki araştırma sahası arasında belirgin bir çatışma olmadığı açıktır. Fark, sadece bakış açısında ve meselenin açıklanma tarzındadır (Mukarovski 1970: 42). Mukarovski, şiir dili ile standart dil arasındaki ilişki problemini şiir dili nokta-i nazarından çözümleme yoluna gitmiştir.

Şiir dili ile standart dil arasındaki farkı Ahmet Haşim'in *Bir Günün Sonunda Arzu* başlıklı şiiri etrafında gelişen tartışmalardan hareketle daha rahat açıklamak mümkündür. Söz gelimi, *Bir Günün Sonunda Arzu*, Türk dilindeki işaretlerin standart normları kullanılarak yazılmış bir şiir midir? Genel kanaate göre, *Bir Günün Sonunda Arzu* başlıklı şiir Türk dilinin standart normları kullanılarak yazılmış bir şiir değildir. Eğer *Bir Günün Sonunda Arzu* Türkçe'nin o zamandaki standart normlarıyla yazılmış olsaydı, söz konusu şiir etrafında bir hayli tartışma meydana gelmez, Haşim'in şiiri birçok orta düzey okur tarafından manasızlık ve vuzuhsuzlukla eleştirilmezdi (Ahmet Haşim 2007:4-12). Bu eleştirilerden Haşim'in şiirinin alelade ve orta düzeyli okurlar tarafından anlaşılmadığını, daha doğrusu şiirin o günkü Türkçe'nin standart normlarıyla yazılmadığını anlıyoruz. Haşim, Mukarovski'nin terminolojisiyle şiirsel/poetic bir dil kullanmıştır.

Nitekim Ahmet Haşim, bugün yaşasaydı, kendisini eleştirenlere, modern semiyotikçilerin terminolojilerini kullanarak şöyle bir cevap verebilirdi: "Ey münekkitler ben dilbilimsel işaretleri edebî/şiirsel olarak kullandım. Bilim dilini kullanmadım. Yani işaretlenene değil, bizzat işaretin kendisine önem verdim. Ben dilin, Jakobson'un ifadesiyle Göndergesel (referencial function) işlevinden değil, estetik/şiirsel (poetic function) işlevinden yararlandım (Jakobson 2001: 1265). Bu sebeple benim şiirlerimde kelimenin manası ve vuzuğu (Ahmet Haşim'in ifadesiyle bayağı mütalaalar yığını) önemli değildir. Benim şiirlerimde bizzat işaretin yani kelimenin kendisi önemlidir." Buna karşılık Ahmet Haşim, bu şiirini yazdığı anda, henüz standart dil ile şiir dili ayrımı Türkiye'de konuşulmuyordu. Hatta dünyada bile bilim dilini şiir dilinden ayırmaya yönelik ilk girişimler henüz ortaya çıkmıştı. Bu bağlamda Rus biçimcilerinin, bilhassa OPAIAZ ve MLC (Moskov Linguistic Circle)'nin çabalarını göz ardı etmemek gerekir (Zima 1999: 19-24). Türk entelektüeli ise o günlerde konuşma dili ile yazı dilini birbirine nasıl yaklaştırabiliriz -ki bu hiçbir zaman gerçekleşmeyecektir- tartışmasını yapıyordu. Halbuki aynı yıllarda Jan Mukarovski ve Roman Jakobson gibi diğer Çek yapısalcıları, edebî dil ile bilim dilini birbirinden ayırmak için nesnel ölçütler arıyorlardı. Nitekim Mukarovski'nin yakın dostu Roman Jakobson 1936'da, şiir dilini veya edebî dili bilim dilinden ayırma çabaları kapsamında, Ahmet Haşim'in yazısının yayımından yaklaşık 16 yıl sonra, Haşim'e hak verircesine şu cümleleri kullanmıştır:

Şiir söyleme (poecity) bir nesnenin adlandırılmasının veya duygu patlamasının ortaya çıktığı anda değil, kelimenin bizzat kelime olarak hissedildiği anda gerçekleşen bir durumdur. Yani şiir söyleme kelimelerin kendilerinin, düzenlerinin, anlamlarının ve bizzat onların değerini ve ağırlığını ortaya koyan iç ve dış biçimlerinin oluşturduğu durumlarda gerçekleşir. Bu gerçekleşme esnasında kelimelerin gerçekliğe yaptığı farklı göndermeler fazla dikkate alınmaz (Jakobson 1981: 750).

Yukarıdaki ifadelerden hareketle şunları söyleyebiliriz: Jakobson, şiirde bizzat kelimenin kendisine önem vermiştir; kelimenin kendisini ön plana çıkarmıştır. Jakobson'un görüşlerine bakılırsa, kelimenin zihnimizde bıraktığı çağrışımlar arka plana atılmıştır. Semiyotikçilerin terminolojisiyle söylemek gerekirse, şiir dilinde/edebî dilde işaretlenene (signified) değil, işaretleyene (signifier) yönelme söz konusudur. Burada Ahmet Haşim'in poetikasının ilerleyen bölümlerinde, Rus dilbilimcisiyle benzer, hatta onlardan daha ileri sayılabilecek nitelikte düşüncelere ulaştığını belirtmek gerekir. Nitekim Haşim şiirde kelimenin değerini güçlü ifadelerle şöyle belirtmiştir:

Şiirde her şeyden evvel ehemmiyeti hâiz olan kelimenin manası değil, cümledeki telaffuz kıymetidir. Şairin hedefi, her kelimenin cümledeki mevkiini, diğer kelimelerle olacak temas ve tesâdümünden ve esrârengiz izdivaçlardan mütehasıl tatlı, mahrem, hevâî veya haşin sese göre tayin ve müteferrik kelime ahenklerini, mısraın umumî revişine tabî kılarak, mütemevviç ve seyyâl, muzlim ve muzî, ağır veya seri hislerle, kelimelerin manası fevkinde, mısraın musikî temevvücâtından nâmahdût ve müessir bir ifade bulmaktır (Ahmet Haşim 2007: 7)

Bu ifadeler Haşim'in çağdaşları olan Çek yapısalcılarıyla benzer düşünceleri paylaştığını ortaya koymaktadır. Haşim, edebî, özellikle de şiirsel dilde söylenen şeye değil, söyleyiş tarzına yönelmiştir. Gerek Mukarovski'nin, gerek Jakobson'un gerekse Haşim ifadeleri bize şiirsel dilde *neyi* sorusunun değil, *nasıl* sorusunun önemli olduğunu göstermektedir. Bu bakımdan Mukarovski'nin tanımladığı anlamda şiirsel dilde işaretin veya kelimenin anlattığı şey değil, işaretin yani kelimenin bizzat kendisi önemlidir.

Bu durumda Mukarovski'nin terminolojisiyle söylemek gerekirse, standart dil ile şiirsel dil arasındaki fark nedir? Öte yandan, dilin standart normlarını belirlerken şiirsel dili bir veri olarak ne ölçüde kullanabiliriz? Konuyu biraz daha açıklığa kavuşturursak, Türk dilinin standart normları belirlenirken, Ahmet Haşim'in *Bir Günün Sonunda Arzu* başlıklı şiirinin veya Servet-i Fünûn üslubunun dili bir veri olarak kullanılabilir mi? Mukarovski'ye göre standart dil günlük hayatta konuştuğumuz iletişim dilidir. Şiirsel dil ise standart dilin farklı kullanımlar yoluyla, günlük kullanımdan sapması sonucunda elde edilen bir dildir. Bu yüzden şiirsel dil belirli bir sınırlamaya tabi tutulamaz. Fakat şiirsel dilin zemini standart dilin tarihi zeminine dayanır. Bu anlamdan standart dil ile şiirsel dil arasında bir ilişki vardır. Bu ilişki edebî yaratma faaliyetine dayanır. Fakat şiirsel dil standart dilin bir yan alanı değildir. Öte yandan şiirsel dil daima ön planda yer alırken, standart dil daima arka planda yer alır (Mukarovski 1970: 42; Al Mihimdy 2006: 26-28).

Mukarovski *şiir dili* ile *standart dil* arasındaki ayrımı belirginleştirmek için iki dikkat çekici terim kullanmıştır. Bu terimler *arka plana atma/backgrounding* ve *ön plana çıkarma/foregrounding* terimleridir. Bu terimler aynı zamanda Mukarovski'nin dil teorisinin çekirdeğini oluşturur. Mukarovski'ye göre *şiir dilinin/edebî dilin işlevi, söyleyişin (utterance)* en yüksek düzeyde ön plana çıkarılmasıyla gerçekleşir. Mukarovski, *ön plana çıkarma* kavramını, *otomatizasyon/otomatikleşme* kavramıyla *oppose/zıt* bir kavram olarak değerlendirmiş; yani aktın *yeniden otomatikleşmesi/de automatisasyon* olarak tarif etmiştir. Mukarovski'ye göre, *otomatikleşme* olgularla düzenlenir. Ön plana çıkarma, aynı zamanda düzenin ihlâl edilmesi/kırılması, hatta bozulmasıdır. Ön plana çıkarma dilin standart normlarının kırılmasıyla gerçekleşir. Bu yüzden ön plana çıkarmada aynı zamanda öncü/avangart bir nitelik vardır. Bu nitelik modern şairin yenilikçi olma özelliğini de beraberinde getirir. Yani ön plana çıkarmada bir yenilik fikri vardır. Kısaca ön plana çıkarma standart dilin temelinde yer alan dilbilimsel bileşenlerin kasıtlı olarak çarpıtılmasından, mevcut normlarının kırılmasından meydana gelen sistematik bir süreçtir (Mukarovski 1970: 42).

Arka plana atma/backgrounding ise açıkça belirlenmiş standart dilin genel ilkeleridir. Mukarovski'ye göre, standart dil, şiirde arka planda yer alır. Çünkü standart dil açıkça belirlenmiş standart normlardan oluşur. Bu normlar o dili kullanan herkes tarafından kabul edilmiş kurallardır. Halbuki şiir, dilbilimsel bileşenlerin estetik açıdan kasten çarpıtılmasıyla (distortion) oluşan bir yaratma faaliyetidir. Şiirde dilin standart normları ihlâl edilmiştir (Mukarovski 1970: 42).

Her edebî eser belirli bir geleneğin arka planı ile ilgili algılamaları da üzerinde taşır. Yani şiir belirli bir bütünlüğe sahip olan arka planın çarpıtılmasıyla meydana gelir. Arka plan, ön plana geçmemiş bileşenlerden oluştuğundan dolayı, okurun edebî eser yoluyla algıladığı arka plan aynı zamanda ön plana çıkarılmaya belirli bir mukavemet gösterir ve arka plan her zaman potansiyel olarak mevcuttur.

Mukarovski'ye göre, standart dilin açıkça belirlenmiş normları vardır. Bu normlar ön plana geçme için yaratıcıya büyük fırsatlar sunar. Dolayısıyla şair dilin standart normlarından bazılarını çarpıtmak ve kırmak suretiyle, söz konusu dilin genel özelliklerinin dışına çıkar, yeni bir norm oluşturur. Bir defa ön plana çıkarılan dil her zaman yeni kalmaz. Zamanla standartlaşır. Hatta bu standartlaşma belirli bir süre sonra otomatikleşir. Bu durumda tekrar standart dilin bazı unsurlarını ön plana çıkarmak gerekir. Bu anlamda Mukarovski şiiri, standart dil ile uyumlu veya uyumsuz, ön plana çıkmış veya arka planda kalmış dinamik bir birim olarak kabul eder (Mukarovski 1970: 42). Örneğin Türk edebiyatında belirgin bir üslup yaratmayı başarmış şairler dilin aynı zamanda açıkça belirlenmiş standart normlarını çarpıtan, ihlâl eden ve belirli bir süre sonra yeni bir norm oluşturan şairlerdir. Nitekim edebiyat tarihimizde *sebk-i hindî üslûbu*, *nedîmâne üslûp*, *hâşimâne üslûp* veya *garip üslubu* gibi üslûplar bu tarz örneklerdir. Edebiyat araştırmacısının görevi, söz konusu üslûplardaki standart dilden sapmaları, ön plana çıkarılan unsurları, ihlâlleri ve norm kırıcı faaliyeti tespit etmektir.

Mukarovski'nin ortaya attığı standart dil ile şiirsel dil arasındaki ayırım İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure'ün *langue-parol* ayrımı ile benzerlik göstermektedir. Saussure'e göre *langue*, yani dil somut bir sistemdir ve kendi kendini düzenler. Her beyinde bulunan bir işler bütünü olarak yaşar ve birbirinin eşi tüm örnekleri bireylere dağıtılmış bir sözlüğü andırır (De Saussure 1985 : 22). Saussure, *Langue*'in herkesin ortak malı olduğunu ifade eder (De Saussure 1985:22). Buna karşılık Saussure, *parolü* yani sözü konuşucunun kişisel konuşmasını içeren aktüel söyleyiş olarak kabul eder. Saussure'e göre *parol* bireylerin söylediklerinin toplamıdır. Konuşanların istencine bağlı bireysel birleştirmelerdir. Toplumsal hiçbir şey içermez; Sözü tüm gerçekleştirmeleri bireysel ve bir anlıktır (De Saussure 1985 : 22). Saussure'ün ayırımından anlaşıldığına göre, *Langue*'in bireysel tarafı yoktur. *Langue* genel dildir. Buna karşılık *parolün* bireysel tarafı vardır. *Parol* kişinin bireysel olarak kullandığı dili kapsar. Mukarovski'nin standart dil diye nitelediği dil de, herkesin bildiği, günlük konuşulan iletişim dilidir. Buna karşılık *poetic/şiir dili* diye tanımladığı kavram ise daha önce de belirttiğimiz gibi standart dilin farklı kullanımı sayesinde dilin günlük kullanımdan sapsması sonucunda elde edilen dile karşılık gelir. Yani şiir dilinin, tıpkı *parol* de olduğu gibi bireysel tarafı vardır.

Son olarak şu hususu da ilave etmek gerekir. Mukarovski'yi kendisinden sonra gelen edebiyat teorisyenleri bir Saussure disiplincisi olarak kabul etmişlerdir. Mukarovski'nin ortaya attığı *standart dil* ile *şiir dili* ayrımını dikkate alırsak ve söz konusu ayırımın Saussure'ün *Langue-Parol* ayrımına benzerliklerini düşünürsek, yapılan değerlendirmeler büyük ölçüde doğrudur. Fakat Mukarovski aynı zamanda, Saussurecü dilbilimden oldukça farklı estetik ve felsefi kaynaklardan beslenmiştir. Onun *tarihsel perspektif* kavrayışı (notion) kaynağını tamamen Hegelci estetikten almaktadır. Buna ilave olarak, Çek edebiyat teorisyeninin ortaya attığı kavramlardan belki de en önemli olanı *yapı (structure)* kavramıdır. *Yapı* kavramının ise hem Hegelci *uyumlu bütünlük kategorisi* hem de Saussurecü *anlamlı yapı* ile ilişkisi vardır. Yani Mukarovski *yapı* kavramıyla da, bir bakıma Saussurecü disiplinden ayrılmaktadır. Ayrıca Mukarovski'nin ortaya attığı her biri ayrı ayrı izah edilmeye muhtaç olan *norm breaking (norm kırma)*, *fonksiyon* ve *estetik keşif* veya *icat* kavramları ise onun Çek ve Alman avangart filozof ve

şairlerinden etkilendiğini ortaya koymaktadır. Bütün bu farklı felsefi ve estetik kaynaklı kavramlar Mukarovski'yi hayli orijinal bir edebiyat teorisyeni hâline getirmektedir.

Kaynakça

Ahmet Haşim (2007). **Şiir Hakkında Bazı Mülâhazalar**, *Piyale* (Haz. Sabahattin Çağın), Çağrı Yayınları, İstanbul.

Al-Mihimdy, Afad Sami Salih (2006). *Syntactic Analysis of John Milton Sonnets* (bylt), University of Baghdad.

Çakırel, Merve (2011). Jan Mukarovski'nin The Poet and The Studies of Poetic Designation Adlı Makalesinin Türkçeye Çevrilmesi, (blt), Balıkesir.

De Saussure, Ferdinand (1985). *Genel Dilbilim Dersleri* (Çev. Berke Vardar), Ankara.

Jakobson, Roman (1981). **What is Poetry?**, *Selected Writings*, vol.3, The Hague-Paris-New York-Mouton.

Jakobson, Roman (2001). **Linguistics and Poetics**, *The Norton Anthology of Theory and Criticism* (ed. Vincent B. Leitch), New York.

Mehmet Rifat (1982). **Prag Dilbilim Çevresi**, *Yazko Çeviri*, nr.6, Mayıs-Haziran, İstanbul.

Mehmet Rifat (2008). *Yaklaşımlarıyla Eleştiri Kuramcıları*, Sel Yayıncılık, İstanbul.

Moran, Berna (1991). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, Cem Yayınevi, 8. Baskı, İstanbul.

Mukarovsky, Jan (1970). **Standard Language and Poetic Language**, in *Linguistic and Poetic Style* (ed. D.Freeman), New York.

Mukarovsky, Jan (1977). *The World and Verbal Art*, New Haven and London, Yale University Press.

Özşarı, Mustafa (2006). **Edebî Dilin Boyutları**, *Türk Dili*, nr. 650, Şubat 2006, Ankara.

Wellek, René (1993). *Edebiyat Teorisi* (Çev. Ömer Faruk HUYUGÜZEL), Akademi Kitabevi, İzmir.

Wellek, René (1977). **Foreword**, *The World and Verbal Art-Selected Essays* by Jan Mukarovsky, New Haven and London, Yale University Press, New York.

Zima, Peter V (1999). *The Philosophy of Modern Literary Theory*, The Athlone Press, London.

http://www.newworldencyclopedia.org/entry/Prague_Linguistic_Circle